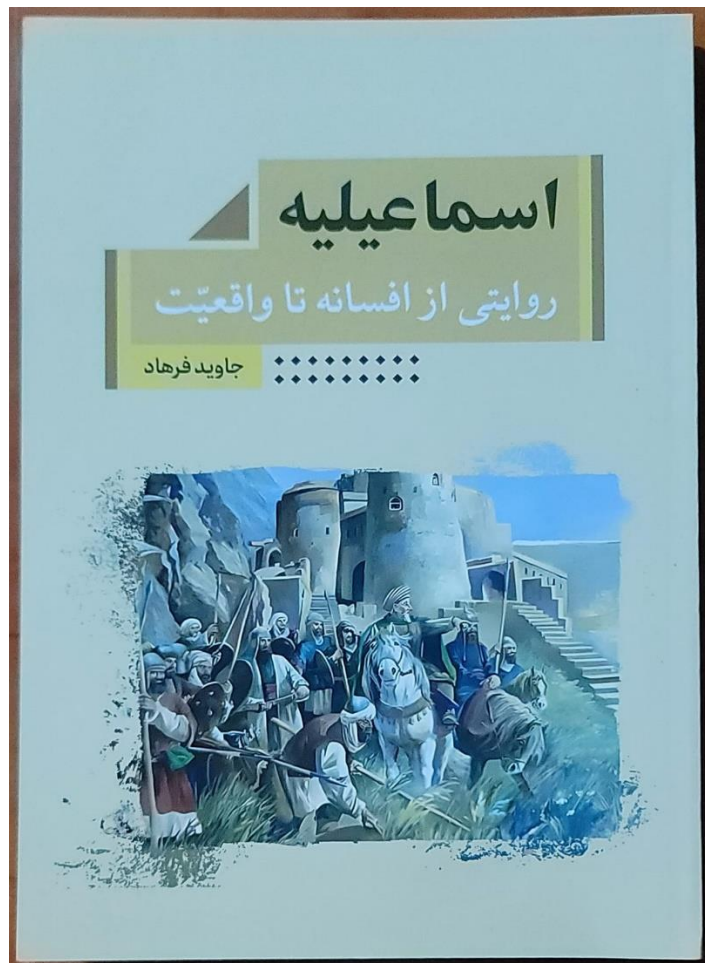

نگاهی بر اثر "اسماعیلیه؛ روایتی از افسانه تا واقعیت"

نگارش: آروین مقبل

۲۲ می ۲۰۲۴

ققسه‌ی کوچک کتاب‌هایم، میزبان اثر موجز و معجزی‌ست از استاد جاوید فرهاد. تکتک اوراقش را در درازنای چند ساعت ورق زدم؛ در حاشیه نکاتی را یادداشت نمودم و در لابلای این مقال تقدیم می‌کنم به استاد فرهاد گرامی و دوست‌داران قلم‌اش. این نیشته‌ی مختصر را به استقبال این اثر و این‌که افسانه‌ها و واقعیت‌های مذهب اسماعیلیه از دیدانداز یک شاعر و نویسنده‌ی غیر اسماعیلی و به گفته‌ی خودش "غیر گماشته‌شده"؛ چسان انعکاس یافته‌اند، پیش‌کش تان می‌کنم. روایات

بازتاب‌یافته در این اثر ماحصل تجارب و مراوده‌ی استاد فرهاد با تعدادی از اسماعیلیان و خوانش آثار دانش‌مندان اسماعیلی خاصتن آثار حکیم ناصر خسرو بلخی‌ست. متن کتاب و استدلال فرهاد، حرف و حدیث مهیج و جالب توجه را به دست خواننده می‌دهد. یکی از مطالب محوری و درخور اهمیت این اثر، تعریف و تحریف حقایق در مورد اسماعیلیان است. با مهارت و صلابت تمام دست خواننده اش را می‌گیرد و با خود می‌برد تا ریشه‌های تعریف "افسانه" و تحریف "واقعیت" پیرامون موضوع. نویسنده‌ی اثر کوشیده است تا در راستای زدودن غبار این تحریف، قلم و قدم بگذارد. اما این نیشته را آغاز می‌کنیم با تحریف حقیقت روشن‌تر از آفتاب، توسط نویسنده‌ی اثر مزبور.

در مورد کتاب:

کتاب تحت عنوان "اسماعیلیه؛ روایتی از افسانه تا واقعیت، توسط پژوهش‌گر، شاعر، منتقد و نویسنده‌ی چیره‌دست افغانستان، استاد جاوید فرهاد، تحریر گردیده و از طریق انتشارات پرند در خزان ۱۴۰۲ در قطع رقعی و ۱۲۷ صفحه در شهر کابل به طبع رسیده است. جلد کتاب با تصویر (تخیلی) زیبایی از خداوندگار الموت، حضرت سیدنا حسن صباح و یارانش، مزین گردیده و معرف خوب عنوان کتاب است.

در صفحه‌ی دوم کتاب، تحت عنوان یادکرد می‌خوانیم:

"پیشکش به جناب... و رفیق خانقاه و خراباتم!"

از آنجایی‌که در "گپ نخست" این اثر از "تحریف تاریخی مذهب اسماعیلیه به‌دلیل برداشت‌های وارونه و افراطی" سخن رفته است، لازم می‌دانم عرض عطف توجه خوانندگان این سطور و خاصتن استاد فرهاد گرامی و درخواست برای اصلاح این تحریف، مکث کوتاهی داشته باشم: در نخست باید عرض شود که سخن استاد فرهاد پیرامون انگیزه‌ی تحریف حقایق در وابسته‌گی برخی از مورخان به دربارها و حکام ضد اسماعیلی و امثالهم صادق و مدلل است، اما این‌که خودش به مثابه‌ی یک پژوهش‌گر واقع‌گرا و "غیر گماشته‌شده" چسان دچار مغالطه و تحریف می‌شود، جالب و در عین حال پرسش برانگیز است.

همان‌سان که در چندین جای این اثر نوشته شده است، رهبر اسماعیلیان جهان، والاحضرت شهزاده کریم آقاخان است. بلی، درست؛ اسماعیلیان سراسر جهان از فرامین و دساتیر ایشان پیروی می‌کنند و در هیچ کشور دیگر مشمول افغانستان، غیر از ایشان رهبر دیگری وجود ندارد. از آنجایی‌که استاد با موضوعات خیلی عمیق‌تر و اساسی‌تر این مذهب خاصتن فلسفه، مسایل کلامی و عقاید اسماعیلیه وقوف دارد، بعید است که این مطلب را ندانسته باشد. اگر در خلای معلومات و یا هم در مغالطه قرار گرفته باشد، بایست این خلا و یا هم مغالطه با تحقیق و پاسخ مدلل رفع شود تا از جانبی محبوبیت استاد نزد همه دوست‌داران اش پابرجا باقی بماند و از جانبی هم ادعای پژوهش‌گر "غیر گماشته‌شده" تثبیت شود. حقیقت نباید قربانی رفاقت شود.

پر واضح است که نویسنده‌ی این اثر، آثار دانش‌مندان اسماعیلی، از حکیم ناصر خسرو گرفته تا ابویعقوب سجستانی و حسن صباح و امثالهم را خوانده است که مطمئن هر کدام شان به یک امام حاضر و پیشوای مذهبی واحد اشاره کرده اند. مطمئنم که بسیار خوب این را می‌داند که یک رهبر واحد اسماعیلیان را در هر دور رهبری می‌کند لذا تراشیدن رهبر

دیگر توسط هرکسی در هر جایی، بنا بر هر غرضی، قطع نادرست است. مطمئن با تصحیح این مطلب، در "زدون زنگار خرافات از آیین‌های" این مذهب، یک گام بزرگ برداشته می‌شود.

شناسه‌ی کتاب:

در قسمت شناسه‌ی کتاب به این مورد بر می‌خوریم: "عنوان و نام شاعر". استفاده‌ی کلمه‌ی "عنوان" به‌جا اما استفاده کلمه‌ی شاعر در عین عبارت بجا به‌نظر نمی‌رسد؛ چون در این اثر ما اشعار جاوید فرهاد را نمی‌خوانیم، بلکه روایات و دیدگاه اش پیرامون موضوع را می‌خوانیم.

مزایای بی‌شمار و نقایص انگشت‌شمار این اثر،

اگر در مورد خوبی‌های این اثر و خلاقیت آفریدگار آن قلم بزنیم، اثر دیگری ترتیب خواهد شد، برای درک و بازتاب درست محتوا و معانی درونی کتاب، خود اثر را باید خواند. استاد فرهاد شاید نخستین فرد غیر اسماعیلی در افغانستان باشد که با چنین صراحت، خاصتن در شرایط کنونی که موجب رنجش خاطر تعدادی، خوش‌حالی شماری و باعث وقوع هر نوع خطر می‌تواند شود، قلم و قدم زده است.

پژوهش تازه و معلومات دست اول: منابع و محتوای اثر، توسط استاد فرهاد به‌گونه‌ی ظریفانه و ادیبانه به معرفی گرفته شده اند، که بی‌تردید برای خوانندگان، جدید و حایز اهمیت اند. من به مثابه‌ی یک فرد اسماعیلی که با کتب و آثار اسماعیلی و تایید شده توسط انستیتوت مطالعات اسماعیلی لندن، سرو کار دارم، با تعدادی از این موارد نو برخورد کرده ام و در هیچ یک از آثار که تا حال خوانده ام، آن‌ها را ندیده ام. برداشته‌های ماحصل تجارب و دیدگاه خود شان هم در نفس خود عالی و بی‌جوره اند. بدین معناست که استاد فرهاد بر علاوه‌ی خوانش آثار دکتر فرهاد دفتری، حکیم ناصر خسرو و امثالهم که در پانوشته‌های هر بخش اثرش ذکر شده، سایر آثار مرتبط را هم ورق زده و در غنمندی این اثر خود از آن‌ها بهره جسته است. خاصتن محتوای صفحات ۱۳ تا ۱۵ این اثر در مورد فهرست دانش‌مندان اسماعیلی و جستارهایش در مورد چکامه‌های حکیم ناصر خسرو بلخی و حس صباح، خواندنی اند.

وسعت دید نویسنده:

از لابلای نوشتار متن به صراحت می‌براید که نویسنده نه تنها در خصوص مذهب اسماعیلی و کلام و فلسفه دانش خوب دارد، بل در سایر حوزه‌ها خاصتن ادبیات نیز دست بالایی دارد. بلدییت کامل او با آثار متکلمان و فلیسوفان اسماعیلی و علاقه وافرش به موضوعات کلامی

و فلسفی اسماعیلی مبین علاقه‌مندی و تبحر ایشان در این راستاست. استاد با تفسیر آثار منظوم و منثور حکیم ناصر خسرو بلخی به خواننده اش می‌رساند که در این عرصه چقدر دست‌باز دارد؛ کاری که هر کسی از عهده‌ی آن برآمده نمی‌تواند. او به شیوایی و زیبایی تمام می‌رساند که چسان در فهم و شناخت لایه‌های درونی نظم و نثر حجت خراسان تبحر دارد. او آرای باطنی اسماعیلیان را با اتکا بر منطق استادانه به تصویر کشیده و سپس با استناد به منابع معتبر اسماعیلی خاصتن آثار حکیم ناصر خسرو بلخی، کلامش را مستدل مطرح می‌کند.

فصاحت و ملاحه: کار برد واژه‌های شاعرانه، خامه‌ی شیوا و واژه‌های فلسفی و شیرین فارسی به فصاحت و ملاحه متن اش افزوده اند. اکثریت نوشته‌های این کتاب بی‌نظیر اند و برای خواننده لذت می‌دهند اما جستاری را که صفحه‌ی ۴۳ تحت عنوان: ناصر خسرو، پادشاه نصرت‌یافته در قلمرو اندیشه، نوشته است با آرایه‌های ادبی نثری فوق‌العاده زیبا و خوانا مزین ساخته که شخص من از خواندنش لذت مضاعف بردم. در پهلوی لذت‌های فراوان مواردی را که از زبان دانای یمگان تحریر می‌کند، دل‌سنگ را آب می‌کند.

کتاب از رهگذر نوشتار خیلی روان است و نویسنده تکتک واژه‌هایش را ماهرانه به‌کار برده است. صرف در جاهای معدود و محدودی حروف و کلمات حین تایپ و نیم‌فاصله‌گذاری از هم جدا شد اند که به هیچ وجه مبین عدم دقت نویسنده و وجود اغلاط املائی و انشایی نیست. بی‌تردید در چاپ کتب مواردی از این دست، امر معمولی ست و در چاپ‌های بعدی می‌تواند مرفوع شود.

نکات قابل اصلاح:

هم‌ردیف ساختن افراد معمولی با فیلسوفان و متکلمان بزرگ:

نیک می‌دانیم که جوامع اسماعیلی در پرتو فرامین و ارشادات اسلامی و امامان شان، اعم از مرد و زن ملزم و مکلف با یادگیری علم و دانش اند و در درازنای تاریخ به علم و دانش ارج زیاد قایل شده اند. از همین رو اکثریت مطلق این قشر، تحصیل یافته و با سواد اند. در این میان شعرا و نویسندگان معتبر و مستعدی اند که گرفتن نام شان به مثابه‌ی شمردن تعداد ستاره‌گان در آسمان نیلگون است. همه‌ی این‌ها به نوبه‌ی خود توانایی و تبحر منحصر به فرد از خود داشته و دارند، اما هم‌طراز ساختن شان با متکلمان و فیلسوفان دیگر عادلانه نیست. شاید نویسنده‌ی این اثر صرفن با همین کسانی که در آخر اثر در مورد شان نوشته، آشنایی داشته اما چنان‌چه گفته شد تعداد شعرا و نویسندگان هم‌طراز این‌ها در بین جوامع اسماعیلی بی‌شمار اند که همه‌ی این بزرگواران موجب احترام و باعث افتخار اند.

در ضمن، اثر مذکور در واقع مجموعه‌یی از مقالات استاد فرهاد است که در بعدها گردآوری شده و به طبع رسیده است لذا می‌شود نامش را مجموعه‌ی مقالات یا جستارها گذاشت. کتاب حاوی مطالب بلندبالای دیگری است که همه می‌دانند و جهت اجتناب از اطاله‌ی کلام، در این مورد سخن زده نمی‌شود.

سپاسگزاری:

جا دارد از استاد جاوید فرهاد گرامی بابت زحمات و تلاش‌های شان بخاطر تهیه‌ی این اثر که در واقع کار دست اول و کم‌نظیر است، صمیمانه قدردانی نماییم. او کتابش را با عشق و علاقه‌ی تمام به رشته‌ی تحریر در آورده و با گل‌چینی از واژه‌های محبت و صمیمیت، کام خواننده را شیرین می‌سازد. پژوهش می‌خواهم بابت جسارت و اراییه‌ی نظریاتم در مورد این اثر. امیدوارم استاد گرامی از یادداشت‌های ناچیز بنده آزرده نشوند و نگذارند یک تحریف همه خوبی‌های کتابش را متاثر بسازد. برای استاد گرامی در امر آفرینش آثار بیشتر و بهتر و بازتاب حقایق و گنجینه‌های پیدا و پنهان ما، از دربار خداوند کریم توفیق مزید آرزو داریم.